Marinko Zekić

Institut za slavensku filologiju
UAM Poznań

http://dx.doi.org/10.18778/8088-249-2.17

MUSLIMANSKE ZAJEDNICE U EUROPI I PROBLEM ISLAMOFOBIJE

Pri spomenu europskih muslimana većina zapadnih Europljana ima na umu useljeničke imigrantske zajednice iz negdašnjih europskih kolonija u Sjevernoj Africi, jugoistočnoj Aziji i na Bliskom istoku, odnosno azilante iz građanskim ratovima poharanih zemalja islamskog svijeta i gostujuće radnike iz Turske i zemalja jugoistočne Europe koji su došli na privremeni rad u neku od industrijski razvijenih zapadnoeuropskih država i „zaboravili" se vratiti u svoje postojbine, gubeći pri tom iz vida autohtone muslimanske zajednice poput onih na Balkanu koje već stoljećima sačinjavaju integralni dio europskog religijskog i etnokulturnog krajolika. Iz razloga ine vjerske pripadnosti i etničkog porijekla, na muslimane se u većinski kršćanskoj Europi gleda kao na kulturno i civilizacijski drukčije i tuđe, pri čemu se smeće s uma da kršćanstvo jednako tako kao i islam svoje korijene ima na Bliskom istoku, te da su muslimani također baštinici kulturnog nasljeđa antičke Grčke i Rima koje predstavlja temelje europske civilizacije. Umjesto nastojanja ostvarivanja mirnog i plodotvornog suživota utemeljenog u zajedničkom duhovnom nasljeđu abrahamičnih religija, među starosjedilačkim europskim stanovništvom prevladava mišljenje da europski muslimani nisu Europljani u pravom smislu riječi [Markešić 2013: 64], a da se ne može biti istodobno musliman i Europljanin smatraju jednako tako europski nacionalisti koji brojne muslimanske imigrantske zajednice na Zapadu percipiraju kao konkurente na tržištu rada, izvor kulturnog onečišćenja nacionalnog teritorija, a u posljednje vrijeme također neposrednu prijetnju sigurnosti, kao i islamski fundamentalisti koji nastojanja muslimana da se asimiliraju i integriraju u zapadnoeuropsko društvo tretiraju kao otpadništvo od islama.

Premda je islam nazočan u Europi još od 8. stoljeća, masovnija prisutnost muslimana na Starome kontinentu veže se s razdobljem ekonomskog oporavka nakon Drugog svjetskog rata i nastojanjima da se useljavanjem riješi problem nedostatka radne snage na tržištu rada, te se i većina Europljana prvi put susreće s islamom i muslimanima tek nakon što su 50. i 60. godina 20. stoljeća u njihove zemlje i gradove počeli pristizati gostujući radnici iz islamskog svijeta, koji su prakticirajući inu religiju od njihove vodili drugačije organiziran privatni i društveni život stran (zapadno)europskoj kulturi, ne pokazujući pri tome interes

za integraciju u društvo zemlje imigracije, već uporno ustrajavajući odani vjerskoj i kulturnoj tradiciji koju su prenijeli iz svojih postojbina i nastojali je presaditi u europsko tlo. Te mjere trebale su biti privremenoga karaktera, međutim muslimanski imigranti koji su tada došli u Europu kao gostujući radnici nisu se vratili u svoje domovine kao što se to očekivalo, već se naprotiv njihov broj konstantno povećavao [Haddad 2005: 576–577], što je također bila posljedica dolaska tisuća muslimanskih izbjeglica koji su svjedočili o tragičnim događajima u zemljama islamskog svijeta u kojima su vladali tiranija, siromaštvo, nasilne promjene režima i ratovi [Samardžić 2007: 81]. Naftna kriza nastala nakon izbijanja Jomkipurskog rata ujesen 1973. godine izazvala je u industrijskim zemljama Zapada recesiju i porast nezaposlenosti, što je dovelo do prestanka potražnje za nekvalificiranom radnom snagom. U nastojanju da potaknu strane radnike da se vrate u svoje postojbine i time reduciraju broj nezaposlenih, pojedine europske države ponudile su financijsku nadoknadu onima koji na to pristanu, što je manji broj imigranata prihvatio, dok je većina suočavajući se s nemogućnošću potonjeg povratka na europsko tržište rada odlučila ostati, dajući prednost nezaposlenosti i socijalnoj pomoći na Zapadu nad egzistencijalno ozbiljnijim gospodarskim i političkim problemima koji su na njih čekali u matičnim državama. Umjesto predviđanog smanjenja broja useljenika iz islamskih zemalja, u Europi je iz godine u godinu bilježen njegov porast, čemu je također doprinio program spajanja obitelji koji je za cilj imao učinkovitiju integraciju useljenika [Mesić 2003: 344]. Na taj je način muslimanska imigrantska populacija u Europi u veoma kratkom vremenu prešla dug put od zajednice gostujućih radnika s privremenim boravkom, do useljeničke zajednice sa statusom punopravnih europskih građana.

Navodeći se gospodarskim boljitkom i dobrobiti svojih građana vlade zapadnoeuropskih država isprva nisu obraćale pozornost na vjeroispovijest stranih radnika, ali se to promijenilo nakon što su zahvaljujući spajanju obitelji i intenziviranju religijskih aktivnosti muslimanske imigrantske zajednice počele postajati sve vidljivije u većinskom kršćanskom okružju uslijed sve osjetnijih kulturnih razlika u svakodnevnom životu [Dąmbrowski, Kapłon 2007: 93]. Mjere poduzete u okviru promjene smjernica imigracijske politike s ciljem zaustavljanja daljeg priljeva stranih radnika primarno su predstavljale odgovor zapadnoeuropskih zemalja na recesiju izazvanu naftnom krizom, ali su također bile izazvane glasnim negodovanjem građana zbog socijalnih, kulturnih i političkih implikacija imigracije [Mesić 2003: 345]. Počevši uviđati sve eventualne konzekvence masovnog nadolaženja migranata, na samitu Europske zajednice održanom u Kopenhagenu 1973. godine usvojena je Deklaracija o europskom identitetu kao idejnom konstruktu koji je trebao upotpuniti i podržati ekonomski i politički aspekt europskih integracija pomirenjem pluralizma nacionalnih kultura na europskom tlu, čime je izgradnja europskog kulturnog i političkog identiteta i službeno postavljena kao strateško pitanje za povećanje javne svijesti o Europskoj zajednici te zaštiti njezinih interesa i izgleda u budućnosti [Stavrakakis 2005: 90].

Usprkos pokrenutome procesu ujednačavanja državnih pravnih sustava, svaka zemlja članica Europske unije provodi vlastitu integracijsku politiku kojom nastoji održati ravnotežu između vrijednosti zapadne liberalne demokracije i straha od potuđivanja uvjetovanog između ostalog nasljeđem kolonijalne prošlosti, odnosno relacijama između negdašnjih europskih imperija i podaničkih naroda u njihovim bivšim kolonijama. Karakter odnosa europskih država prema novim imigrantskim zajednicama u svojoj sredini ukazuje kako na stupanj društveno-političkog razvitka europskih nacija, tako i na način na koji se Europa suočava sa etničkom, vjerskom i kulturnom raznolikošću. U tom kontekstu veoma je važno pitanje pravnog statusa imigranata i poštivanja njihovih kulturnih i političkih prava u zemlji domaćinu, jednako tako zbog sve izraženijih zahtjeva manjinskih vjerskih i etničkih skupina za priznavanjem njihova prava na posebnost, kao i iz razloga sve otvorenijih manifestacija ksenofobije, netolerancije i diskriminacije usmjerenih prema njima od strane domicilnog stanovništva. Zauzeti kurs migracijske politike zapadnoeuropskih zemalja ustanovljen 70. godina 20. stoljeća održao se većinom nepromijenjen sve do danas, drugim riječima nadalje je aktualan trend asimilacije i integracije trajno naseljenih, ohrabrivanje povratka imigranata u zemlje porijekla, te restrikcija i regulacija obiteljske imigracije [Mesić 2003: 345].

Malobrojne useljeničke zajednice muslimanskih imigranata isprva nisu budile osobitu pozornost, međutim kada se ispostavilo da se ne namjeravaju vratiti u svoje domovine kako je to prvotno bilo predviđano, već naprotiv za njima pristižu također članovi njihove obitelji, situacija se radikalno počela mijenjati. Dok su rastuće nacionalne ekonomije 50. i 60. godina pozdravljale pritjecanje stranih radnika, socijalna integracija onih koji su postali trajni useljenici bivala je sve spornija. Strah od nezaposlenosti i „kontaminacije" stranom kulturom izazvao je jako antiimigrantsko raspoloženje stvorivši plodno tlo za pojavu ksenofobije, rasizma i hijerarhizacije kultura, čime je problem migracije od egzistencijalnoga prerastao u pitanje zaštite europskog nacionalnog i kulturnog identiteta. Nove europske imigrantske zajednice ne samo što nisu disponirale ljudskim kapitalom koji bi im omogućio ravnopravno sudjelovanje u sociokulturnom životu zemlje primitka i dijeljenje njihovih vrijednosti, već ni one same nisu imale interesa za njihovim usvajanjem, uslijed čega je u njima viđena izravna prijetnja homogenosti i integritetu nacije [Čičak-Chand 2000: 103]. Razlikujući se od domicilnog stanovništva na etno-kulturološkoj i ideopolitičkoj razini, muslimanska useljenička zajednica prva se našla na meti desničarskih i neofašističkih organizacija koji su od svojih vlada zahtijevali zaoštravanje imigracijske politike. Nakon radikalizacije islamskog svijeta i terorističkih napada na zapadne metropole popraćenih prijetnjama militanata iz Islamske države novim krvavim scenarijima na europskom tlu koje su podignule sigurnosno-obrambene sustave na najvišu razinu, animozitet i nepovjerenje prema muslimanima dodatno su porasli prerastavši u otvorenu islamofobiju na religijskoj, kulturnoj, društvenoj

i političkoj razini, što se ogledalo jednako tako u netrpeljivosti zapadnjaka prema islamu percipiranom kao arhaična i antidemokratska religija neprimjerena današnjici, kao i strahu od političkog islama i muslimanskih militantnih ekstremista koji se ne libe koristiti nasilje i teror kako bi sproveli u život ostvarenje svog cilja uspostave islamskog normativnog društvenog poretka u transkontinentalnim razmjerima [Markešić 2013: 61–62].

Islamofobija ne predstavlja novinu u zapadnom svijetu, već kao politički i ideološki konstrukt s intencijom da se drugima predstavi iskrivljena predodžba islama i muslimana svoje zametke ima već u ranom srednjovjekovlju, odnosno prvim konfrontacijama kršćanstva s islamom koje su svoj apogej imale u razdoblju križarskih ratova na Bliskom istoku, a potom tijekom arapskih osvajanja jugozapadne Europe i osmanskih vojnih pohoda na jugoistoku Starog kontinenta koji su se protezali od Balkanskoga poluotoka do Beča [Ćatić 2013: 124]. Predočavanje islama u negativnom svjetlu širilo je u europskoj kršćanskoj javnosti strah od muslimana budeći prezir i mržnju prema svemu islamskom, što je posljedično rezultiralo intenziviranjem animoziteta muslimana prema Europljanima i kršćanstvu [Markešić 2013: 72]. U današnje vrijeme islamofobiju na Zapadu podstiču pak mediji i pojedini zapadni orijentalisti prenaglašavanjem političkog i društvenog aspekta islama u sferi rigorizma islamskog prava i sankcija koje propisuje šerijat, statusa žena i položaja vjerskih manjina u islamskom društvu, organskoj simbiozi religije i države koju propisuje islamski nauk te nadređenosti božjeg suvereniteta nad predstavničkom demokracijom [Halilović 2013: 133]. Svoj dio krivice za stvaranje iskrivljene slike o muslimanima i intenziviranje islamofobskog raspoloženja na Zapadu snosi međutim i druga strana neodgovornim vladanjem pojedinaca iz redova islamske zajednice, koji ne samo što ne poštuju vrijednosti i zakone zemlje koja im je ukazala gostoprimstvo, već također promiču rješenja koja se ne primjenjuju ni u islamskim zemljama, u čemu prednjače pojedini islamski radikalisti koji predstavljajući Zapad kao neprijatelja islama pozivaju muslimane na džihad podstičući ih na terorizam koji aktualno predstavlja najčešći uzrok islamofobije [Ćatić 2013: 126–127]. U međuvremenu, zahvaljujući zajamčenim građanskim slobodama i pravima, a također brojčanom porastu i intenziviranju religijske aktivnosti, islamske zajednice u sekularnim društvima zapadne Europe postaju sve prisutnije i vidljive, što je s jedne strane ponukalo muslimanske vjerske i političke lidere u dijaspori da pokrenu javnu raspravu o priznanju šerijata kao jednog od izvora obiteljskog i nasljednog prava u zapadnom zakonodavstvu, a s druge strane pružilo naredan dokaz tihe islamizacije Okcidenta i ataka na temeljne vrijednosti zapadne kulture.

Nesporno je da između Zapada i islamskog svijeta postoje izvjesne civilizacijske razlike koje su se tijekom stoljeća dodatno produbljivale burnom poviješću njihovih međusobnih odnosa, međutim spominjana neslaganja ne moraju obavezno generirati animozitet i sukobe. Globalizacija nije dovela do kulturno-etničke homogenizacije suvremenih društava kako su to predviđale

modernizacijske teorije, već je samo nadomjestila jedno kulturno šarenilo drugim, dovodeći u prvi plan međusobne relacije i interakcije različitih kultura umjesto zahtjeva za njihovom autentičnošću i autonomijom. Dok bi se većina industrijski razvijenih europskih zemalja mogla nazvati multikulturnim, o čemu svjedoči činjenica (su)postojanja različitih kultura na nacionalno određenom prostoru omeđenom državnim granicama, uslijed izostanka međukulturnog dijaloga te uzajamnog otvaranja prema drugom i drugačijem kao preduvjetu društvene interakcije, interkulturalnih društvenih habitata gotovo da i nema, budući da su po pravilu manjine te od kojih se očekuje da se akulturacijom prilagode novoj sredini i putem asimilacije integriraju u društvo čiji karakter po pravilu određuje većinska domicilna etnička, vjerska i kulturna zajednica. Usprkos promidžbi projekta europskog multikulturalizma, koji je predstavljao zaštitni znak poslijeratne Europe, a danas se krivi za ograničavanje individualne autonomije i promoviranje kulturnog relativizma [Allawi 2012: 280], kulturne i religijske tradicije manjinskih imigrantskih zajednica toleriraju se toliko dugo dok ne počnu utjecati na karakter kulturnog krajobraza zemlje imigracije, kada se spontano i institucionalizirano uključuju razni mehanizmi obrane nacionalne kulture na individualnoj i kolektivnoj razini.

Problem asimilacije, akulturacije i integracije muslimana u zapadno društvo vidljiviji je u etnički i vjerski homogenim europskim državama, nego u tipičnim useljeničkim zemljama Novog svijeta poput Sjedinjenih Američkih Država, Kanade ili Australije, koje tradicionalno predstavljaju konglomerate različitih kultura, naroda i religija. Doseljavanje muslimana u etnički, vjerski i kulturno homogena europska društva nerijetko dovodi do nerazumijevanja i neprijateljstva između imigranata i starosjedilaca kao posljedice neslaganja između kulturnih očekivanja do kojeg dolazi na obje strane. Europske integracije stvorile su uvjete za otvoreniji prihvat „europskih sunarodnjaka" uz istodobno očitovanje suzdržanosti i/ili netrpeljivosti prema doseljenicima neeuropskog porijekla iz zemalja Trećeg svijeta, a među njima posebice onih islamske vjeroispovijesti [Čičak-Chand 2000: 101]. Za integraciju imigranata i borbu protiv ksenofobije od presudnog je značaja poznavanje kulture etničkih i vjerskih manjina koje pretpostavlja umješnost razmišljanja, osjećanja i postupanja utemeljenu na priznanju i uvažavanju etničkih, religijskih, jezičnih i kulturnih različitosti. Većina muslimanskih imigranata nastoje biti lojalni građani i integrirati se u društvo zemlje imigracije, ali se kao manjine boje izazova akulturacije i prijetnje potpune asimilacije koja bi rezultirala gubljenjem identiteta, uslijed čega se instinktivno, ali često i protiv svoje volje, odlučuju za izolacionizam i život na društvenoj margini [Dąmbrowski, Kapłon 2007: 93]. To je jedan od razloga zbog kojih danas mnogi sumnjaju u ostvarivost i uopće poželjnost apsorbiranja muslimanskih imigranata u europsko društvo, koji se u kategorijama binarnih oprečnosti između Zapada i islamskog svijeta tipa sekularni *vs.* religijski, demokratski *vs*. dogmatski, moderni *vs.* tradicijski i/ili civilizacijski *vs.* barbarski, drže za kulturno daleke i tuđe.

Socijalna integracija muslimanskih useljenika sa stalnim mjestom boravka u europskim zemljama iz dana u dan postaje sve spornija, a bojazan od nezaposlenosti izazvane recesijom te strah od kontaminacije stranim kulturama u posljednje vrijeme dodatno pojačan ugrozbom od potencijalnih terorističkih napada, stvara plodno tlo za pojavu rasizma, šovinizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i drugih vidova netolerantnosti poput nasilničkog neprijateljstva prema strancima i javnog odobravanja takvog ponašanja od strane sredine [Mesić 2003: 352–353], čija je posljedica kršenje prava i temeljnih sloboda čovjeka. Tiče se to prije svega muslimanskih imigranta, koji se doživljavaju kao otvorena prijetnja zapadnoj/kršćanskoj civilizaciji i nacionalnom integritetu većinskog naroda europske zemlje domaćina imigracije. Većina njih odlučila se za emigraciju iz ekonomskih razloga, međutim posljednjih mjeseci i godina sve je više izbjeglica iz zemalja zahvaćenih valom općenarodnih protesta, pobuna i revolucija tijekom Arapskog proljeća te aktualnim međumuslimanskim ratom na području samoproglašene Islamske države, koji su bili prisiljeni napustiti svoje domovine iz političkih i sigurnosnih razloga masovno bježeći pred državnom represijom despotskih režima i iz oblasti pogođenih dugogodišnjim građanskim ratom. Desetine tisuća izbjeglih i nasilno prognanih lica potražile su u međuvremenu i dobile utočište u nekoj od zapadnoeuropskih zemalja, dok tisuće drugih nastoji da im se pridruži, što samo dodatno pogoršava nepovoljnu situaciju u kojoj se nalazi višemilijunska islamska dijaspora u Europi. Zbog postojećih kulturnih razlika i neriješenog boravišnog statusa muslimanske imigrantske zajednice ne mogu ravnopravno sudjelovati u sociokulturnom i političkom životu zemlje imigracije, a ni one same često nemaju interesa za integraciju u europsko društvo, uslijed čega mnogi Europljani u njima vide uljeze koji ne samo što se ne namjeravaju asimilirati i integrirati u društvo koje im je ponudilo svoje gostoprimstvo, već također mijenjaju sociokulturni krajobraz Europe prakticiranjem orijentalno-islamskog stila života [Haddad 2005: 573]. Ovakvi stavovi pojavljuju se jednako tako u sredinama u kojima prevladava ideja etničke isključivosti, kao i u zemljama u kojima se nacionalni identitet izvodi iz pripadnosti određenoj kulturi, pri čemu negiranje značaja islama kao jedne od abrahamičnih religija koja ima iste teološke korijene kao judaizam i kršćanstvo, te uloge kulturnih i civilizacijskih dostignuća muslimana u nastanku moderne Europe, dovodi također u pitanje multikulturni karakter Starog kontinenta.

Islam se na Zapadu očituje prvenstveno kao urbani fenomen, budući da je muslimansko stanovništvo koncentrirano prije svega u gradovima te su i simbolične oznake nazočnosti islamske religije i kulture najvidljivije u urbanom okruženju [Čičak-Chand 2000: 103]. Promatran kroz prizmu vlastitog, kršćanski artikuliranog kulturnog identiteta, islam nikada nije u cijelosti prihvaćen kao povijesno-kulturna činjenica na europskom tlu [Saltaga 1998: 10]. Sve do kraja 70. godina 20. stoljeća na muslimane je u Europi gledano bezmalo isključivo u socioekonomskom kontekstu, da bi se od 80. počeli afirmirati također na

kulturnoj i političkoj razini [Kovač 2009: 212]. Kao najbrojnija vjerska manjinska skupina u Zapadnoj Europi, razlikujući se svojim kulturnim obilježjima od većinskog domicilnog stanovništva europski muslimani neprekidno su izloženi kušnji da putem kulturološke asimilacije nađu prijem u etnički raznoliko, ali vjerski, kulturno i civilizacijski homogeno zapadno kršćansko društvo. Istodobno Europljani vide muslimane kao kulturno druge i drukčije, građane drugog reda čiji religijski ekstremizam i radikalni svjetonazori predstavljaju otvorenu prijetnju zapadnom stilu života utemeljenom u sekularnoj demokraciji koju islamski fundamentalisti politikom terora žele zamijeniti teokracijom i islamskim normativnim poretkom društva sa šerijatom kao temeljnim izvorom državnog zakonodavstva. Poznajući muslimane, ali ne i islam, većina Europljana potpuno akceptiranje i integraciju muslimana u zapadno društvo uvjetuje prihvaćanjem vrijednosti zapadne kulture kao civilizacijskog miljea kojemu moraju prilagoditi arhaični način života koji su donijeli iz svoje postojbine, zanemarujući pri tom činjenicu da za muslimane pripadnost islamu ne predstavlja stvar izbora, već njihov ishodišni primarni identitet koji ne može biti nadomješten nekim drugim, budući da bi to bilo tretirano kao otpadništvo od vjere.

Poopćavanje i stereotipno prikazivanje muslimana kao vjerskih fanatika i ekstremista utječe na održavanje iskrivljenih predstava o islamu prisutnih na Zapadu već stoljećima još od prvog susreta Europljana sa muslimanima, uslijed čega on za Zapadnjake nadalje predstavlja tuđ, dalek, nepoznat i nedokučiv svijet izvan poznatog, bliskog i shvatljivog, usprkos svojoj svakodnevnoj prisutnosti u medijima i sve većem broju muslimana u zapadnim društvima [Kovač 2009: 219]. Većina znanstvenih publikacija o islamu predstavlja proizvod kulture iz koje potječe, uslijed čega ima malo analitičkih radova o islamskoj religiji, kulturi i civilizaciji lišenih subjektivnih, mitoloških i ideoloških interpretacija, što je posebice karakteristično za percepciju islama u zapadnoeuropskom društvu, koje je po svojoj strukturi i vrijednosnim stavovima nadalje primarno monokulturno i uvjereno u svoju civilizacijsku superiornost [Čičak-Chand 2000: 104]. Sve doskora znanstveni pristup islamu i muslimanima odvijao se u ekskluzivnom i bezmalo intimnom miljeu malobrojnih skupina pasioniranih zaljubljenika u Orijent, ali se to počelo mijenjati buđenjem interesa za islamističke pokrete, koji nastojeći rekonstruirati primordijalno islamsko društvo utemeljeno na šerijatu dovode u pitanje ne samo liberalno-sekularističku interpretaciju javnoga područja koja religiji dodjeljuje mjesto u privatnoj sferi života vjernika, već također temeljne vrijednosti zapadne kulture i civilizacije. Islam se u europocentričnom zapadnom diskursu i dalje interpretira kao pastoralo-arhajski doživljaj svijeta s iscrpljenim stvaralačkim potencijalom i dovršenim okoštalim religijskim svjetonazorom koji nije u mogućnosti udijeliti naputnice za aktualnu zbilju života vjernika [Saltaga 1998: 217], što posebice dolazi do izražaja kada je riječ o urbanoj svakidašnjici muslimanskih imigranata u većinskom nemuslimanskom okruženju. Iako zapadna percepcija islama i muslimana sadrži također objektivne aspekte bazirane

na konkretnoj povijesno-političkoj stvarnosti, selektivno i senzacionalističko informiranje javnosti od strane medija o događajima s udjelom muslimana prerasta u stereotipe i predrasude koji podstiču islamofobiju [Hippler 2008: 13], znatno otežavajući integraciju muslimana u (zapadno)europsko društvo.

Muslimanska imigracija predstavlja jedan od ključnih pokretačkih čimbenika promjena u suvremenom islamu, budući da usmjerava vjerska pitanja u novom nepoznatom pravcu [Alam 2012: 110]. Europski muslimani nisu kompaktna zajednica vjernika s homogenim kulturnim odlikama, već je riječ o raznorodnim etničkim grupama iz od sebe fizički i duhovno udaljenih dijelova islamskog svijeta koje nerijetko povezuje jedino pripadnost islamu. Ideal udruživanja sa stanovišta islama je *umma* kao struktura političko-vjerskog zajedništva [Džait 1989: 130], međutim postojeće etno-kulturološke razlike kao i ideološko-dogmatska razmimoilaženja među muslimanskim zajednicama u Europi ne ukazuju na homogen entitet monolitne religije na koju vrijeme i prostor nisu ostavili vidljivog traga, već naprotiv islamski svijet u malom prepun raznolikosti. Usprkos razlikama i podjelama, vođena nagonom za samoodržanjem i samoodređenjem u uvjetima manjinske zajednice u nemuslimanskom okruženju, muslimanska dijaspora nastoji prevazići etnonacionalne i sociokulturne podjele te utemeljenjem krovnih organizacija putem svojih predstavnika sudjelovati u razgovorima o pitanjima od općeg interesa, balansirajući pri tome između vjernosti islamskoj tradiciji svojih predaka i prisvajanju ekstrinsičnih (obrasci ponašanja, način odijevanja, ustaljene navike, ekspresija emocija) i intrinsičnih komponenti (jezik, vjerovanja, svijest o pripadnosti zajedničkoj kulturi) vernakularne europske kulture, neophodnih za uspješnu strukturalnu integraciju muslimanskih imigranata u društvo zemlje imigracije. Nastojeći biti Europljani ne odričući se svoga kulturnog nasljeđa, mlađi naraštaj druge i treće generacije muslimanskih imigranata rođen i odrastao u Europi u prilici je da objektivnije artikulira i balansira odnos između islamske i zapadne komponente identiteta muslimana u zapadnoeuropskom kontekstu od svojih roditelja [Haddad 2005: 610], za razliku od kojih su istodobno razvijajući svoje zanimanje za islamsku duhovnost prakticirali „visoki islam" oslobođen kulturne polikromije i sinkretizma karakterističnih za tzv. „narodni" ili „niski islam" [Pędziwiatr 2005: 207–208]. Insistirajući na kulturnoj različitosti eksponiranjem religijske dimenzije svog identiteta, oni međutim otežavaju svoju integraciju u europsko društvo, jer postajući javno vidljiviji skreću pažnju na sebe sučeljavajući se s netrpeljivošću dijela socijalno ugroženog i marginaliziranog domicilnog stanovništva, koje ih iz razloga kompleksa povijesnih, psiholoških, sociokulturnih i vjerskih predrasuda stoljećima prisutnih u europskom društvu smatra kao odgovorne za pogoršanje kakvoće života [Čičak-Chand 2000: 104]. Bojazan od nekontroliranih masovnih migracija u uvjetima nepovoljnih demografskih kretanja, recesije, narastajuće nezaposlenosti i ksenofobije prijeti zatvaranjem Europe na ostatak svijeta, što se uistinu počelo događati nakon što je milijunski izbjeglički val pokrenut ratnim djelovanjima na području

samoproglašene Islamske države zapljusnuo njezine granice izazvavši pomamu islamofobije, pokazujući da su sekularizirani zapadnjaci daleko od proklamiranog ideala otvorenosti na druge i drukčije. Želi li međutim Europa ostati liberalna i multikulturna, Europljani moraju prihvatiti činjenicu da muslimani predstavljaju integralni i neotuđivi dio religijskog krajobraza Starog kontinenta.

Konfliktna povijest kršćansko-muslimanskih odnosa je sve vrijeme živo prisutna u europskom sjećanju, a teroristički napadi islamskih radikala na zapadne metropole dodatno su učvrstili svjetsku javnost u uvjerenju da je islam religija netolerancije i nasilja, uslijed čega većina Europljana u današnje vrijeme ne vidi razliku između prakticirajućeg muslimana i vjerskog ekstremiste. Usporedo s valom sumnjičenja, optuživanja i porastom nepovjerenja praćenog diskriminatorskim odnosom zapadnjaka prema muslimanima, koji se u islamskom svijetu naziva islamofobičnim [Ramadan 2007: 15], posljednjih godina zabilježene su također vidne promjene unutar islamske zajednice, što je većim dijelom zasluga mlađih naraštaja muslimana rođenih na Zapadu koji se vraćaju islamu kao primarnom izvoru svoga identiteta, značenja, stabilnosti, legitimiteta, razvoja, moći i nade sažete u paroli „islam je rješenje" [Huntington 1997: 142]. Obnavljanjem islamske duhovnosti i prakse, što nije isključivo rezultat vjerničke solidarnosti sa subraćom rasutom u svijetu, niti izraz opozicije Zapadu kako to pojedini žele prikazati, europski muslimani postaju pojavno vidljiviji u društvu, čime privlače na sebe još veću pažnju javnosti stvarajući iluziju da ih je brojčano više nego što ih je bilo ranije. Fama o islamskoj opasnosti koja ugrožava zapadnu civilizaciju i njezin kršćanski identitet duboko je ukorijenjena u europskom društvu, uslijed čega se na muslimanske imigrante gleda kao na podmetnutog trojanskog konja, odnosno islamsku prethodnicu koja je dospjela do samog srca kršćanske Europe s namjerom da je kolonizira i islamizira, na što muslimani odgovaraju protutvrdnjom da povijest Zapada, a ne islama predstavlja historiju destrukcije, osvajanja, kolonizacije, ekspanzije, hegemonije, porobljavanja, genocida i kulturocida [Saltaga 1998: 231]. Nakon vala islamskog terorizma zapadnoeuropsko društvo se sve intenzivnije suočava s stalnim porastom napetosti između neintegriranih muslimanskih imigrantskih zajednica i sekularnog miljea zemlje domaćina imigracije koje prema njima otvoreno ispoljava sve izraženiju ksenofobiju [Alam 2012: 145]. Muslimanska prisutnost na Starom kontinentu percipira se od strane domicilnog stanovništva kao prijetnja njihovu načinu života baziranom na vrijednostima zapadne/kršćanske kulture, uslijed čega je za Europljane najprihvatljivija opcija „muslimani bez islama" – manje islama, manje problema [Ramadan 2002: 117].

Suočavajući se s recesijom i dugoročnim demografskim padom Europa se već izvjesno vrijeme hvata u koštac sa dvostrukim izazovom kojega predstavljaju narastajuća imigrantska populacija i blizina muslimanskih zemalja koje prolaze kroz buran proces društveno-političke transformacije. Demokratski ustrojen, gospodarski samostojan i politički stabilan islamski svijet predstavlja logične smjernice europske vanjske politike koja bi pomogla zaustavljanju masovnog

ilegalnog priljeva doseljenika, istovremeno osujećujući religijsku radikalizaciju muslimanskih imigrantskih zajednica na Zapadu do koje dolazi uslijed njihove društvene marginalizacije i materijalnog siromaštva [Pędziwiatr 2005: 225], što bi uz prihvaćanje postojećih razlika doprinijelo međusobnom razumijevanju, uvažavanju i toleranciji. Neće to međutim biti nimalo laka zadaća, budući da su teroristički napadi muslimanskih ekstremista u europskim metropolama povećali razinu islamofobije, učinivši unapređivanje međusobnog razumijevanja putem otvorenog i konstruktivnog dijaloga mnogo težim nakon što je razmjena nasilja postala dominantnom odlikom relacija između Zapada i islamskog svijeta. Tendencija da se islam poistovjećuje s radikalizmom, antizapadnjaštvom i terorizmom znatno otežava uspostavu mirne kohabitacije većinski kršćanskih Europljana sa svojim muslimanskim susjedima i sugrađanima, budući da se umjesto međusobnog uvažavanja do kojega se može doći putem interreligijskog dijaloga, zapadnoj javnosti nude stereotipne predstave o islamu kao reliktnoj kulturi i civilizaciji koja se nije u stanju prilagoditi modernosti i stoga se jedino može predati sudbini marginalizacije i konačnog nestanka [Allawi 2012: 19] te muslimanima kao sljedbenicima doktrinarno i sociokulturno netolerantne i inherentno antidemokratske religije i ideologije koja predstavlja realnu ugrozbu sigurnosti u svijetu. Takva generalizirana predstava o monolitnoj islamskoj prijetnji neumitno vodi ideološkom redukcionizmu koji odnose Zapada s islamskim svijetom percipira bezmalo isključivo u kontekstu muslimansko-kršćanskog civilizacijskog sukoba, koji ipak ima više zajedničkog s politikom i ekonomijom, nego sa religijom i kulturom. Umjesto da muslimani strahuju od pozapadnjačenja islama, a Europljani od islamizacije Zapada i stvaranja Euroarabije, svrsishodno bi bilo zajednički potražiti osnovu za uspostavljanje plodonosnog dijaloga, koji bi za cilj imao unapređenje međusobnog razumijevanja, a ne grčevitu obranu vlastitih stajališta bez spremnosti na kompromis koja vodi jedino konfrontaciji bez izgleda za mirni suživot jednih s drugima.

LITERATURA

[Alam 2012] – H. M. Alam, *Globalni islam*, Službeni glasnik, Beograd.

[Allawi 2012] – A. Allawi, *Kriza islamske civilizacije*, Dobra knjiga, Sarajevo.

[Čičak-Chand 2000] – R. Čičak-Chand, *Nove etničke manjine u Europi: muslimanske zajednice*, „Politička misao", Vol. XXXVII, br. 2.

[Ćatić 2013] – R. Ćatić, *Etiologija islamofobije*, [u:] *Uzroci i prevencija islamofobije*, ur. H. Mehtić, I. Pehlić, Dobra knjiga, Sarajevo, Zenica.

[Dąmbrowski, Kapłon 2007] – P. Dąmbrowski, P. Kapłon, *Islam a społeczeństwo otwarte*, [u:] *Koniec sekularyzacji w Europie?*, ur. P. Kaplon, A. Rokicka, M. Warat, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.

[Džait 1989] – H. Džait, *Evropa i islam*, Starješinstvo Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slovenije, Sarajevo.

[Haddad 2005] – Y. Y. Haddad, *Savremeni islam. Reformacija ili revolucija*, [u:] *Oksfordska historija islama*, ur. J. Esposito, Živinice.
[Halilović 2013] – S. Halilović, *Islamska povelja Svjetske unije islamskih učenjaka i mogućnosti suzbijanja islamofobije*, [u:] *Uzroci i prevencija islamofobije*, ur. H. Mehtić, I. Pehlić, Dobra knjiga, Sarajevo, Zenica.
[Hippler 2008] – J. Hippler, *Uvod*, [u:] *Zapad i muslimanski svijet: Jedno muslimansko gledište*, ur. J. Hippler, Centar za napredne studije i Goethe-Institut Bosne i Hercegovine, Sarajevo.
[Huntington 1997] – S. Huntington, *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Izvori, Zagreb.
[Kovač 2009] – T. Kovač, *Islam kao paradigma suvremenom europskom društvu i kršćanskoj misli*, „Nova prisutnost", Vol. VII, No. 2.
[Markešić 2013] – I. Markešić, *Islamofobija – ideologija ili posljedica prijeteće opasnosti od islama i muslimana*, [u:] *Uzroci i prevencija islamofobije*, ur. H. Mehtić, I. Pehlić, Dobra knjiga, Sarajevo, Zenica.
[Mesić 2003] – M. Mesić, *Harmonizacija europske migracijske politike: neuspjeh politika imigracijske kontrole sedamdesetih i osamdesetih godina 20. stoljeća*, „Migracijske i etničke teme", Vol. 19, No. 4.
[Pędziwiatr 2005] – K. Pędziwiatr, *Od islamu imigrantów do islamu obywateli: muzułmanie w krajach Europy Zachodniej*, Nomos, Kraków.
[Ramadan 2002] – T. Ramadan, *Biti evropski musliman: izučavanje islamskih izvora u evropskom kontekstu*, Udruženje ilmije Islamske zajednice u BiH, Sarajevo.
[Ramadan 2007] – T. Ramadan, *Evro-američki muslimani i budućnost islama*, Udruženje ilmije Islamske zajednice u BiH, Sarajevo.
[Saltaga 1998] – F. Saltaga, *Islam u iskrivljenom ogledalu: evropocentrizam spram islama*, Salfu, Sarajevo.
[Samardžić 2007] – N. Samardžić, *Globalni izazov političkog islama*, [u:] *Religija i tolerancija*, br. 8, Novi Sad.
[Stavrakakis 2005] – Y. Stavrakakis, *Strasti identifikacije: diskurs, užitak i europski identitet*, „Politička misao", Vol. XLII, br. 3.

Marinko Zekić

MUSLIM COMMUNITIES IN EUROPE AND THE PROBLEM OF ISLAMOPHOBIA

(Summary)

Last month's wave of massive and uncontrolled immigration from the Third World that swept the borders of European countries has caused the largest refugee migration crisis since the post-Yugoslavian wars in the end of the 20th century. Amongst the thousands of immigrants that flooded

Europe looking for a better life, most were refugees from countries affected by the Arab Spring and the Middle Eastern war against the repressive and authoritarian self-proclaimed Islamic State. The entry of Muslims into ethnically, religiously and culturally homogenous European societies leads to disagreements and hostility between these immigrants and the indigenous people. The terrorist attacks in the Western world, accompanied by militant threats from the Islamic State through recent violent events on European soil, have further intensified animosity towards Muslims. There has been an international outgrowth of Islamophobia on a religious, cultural and political scale. This is reflected equally in the European view of Islam as anti-democratic religious zealots, as well as the fear of militant Muslim extremists who use violence and terror to realize their objective of establishing Islamic order on a transcontinental scale.